

11. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. - 2-е изд., испр. - М. : ИНФРА-М, 1999. - 369 с.
12. Про схвалення Концепції подальшого проведення пенсійної реформи : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 жовт. 2009 р. № 1224-р. - Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>
13. Шуляк П. Н. Финансы : учеб. пособие / П. Н. Шуляк, Н. П. Белотелова. - 3-е изд., испр. и доп. - М. : Издат.-торг. корпорация "Дашков и Ко", 2002. - 456 с.
14. Федосов В. И. Государственные финансы : учеб. пособие / В. И. Федосов ; под. ред. проф., д-ра экон. наук В. И. Федосова, С. Я. Огородника и В. Н. Суторминой. - К. : КНЕУ, 386 с.
15. Финанси: Теоретичні основи : підручник / В. М. Градчіна, В. Б. Захожай, Л. Л. Осипчук та ін. ; за наук. ред. В. М. Градчіної, В. Б. Захожая. - К. : МАУП, 2002. - 386 с.

Костянтин Протасенко,
аспірант кафедри національної безпеки НАДУ

Правовий режим надзвичайного стану як механізм державного регулювання соціальних конфліктів

Розкрито сутність загального поняття "конфлікт". Окреслено розуміння соціального конфлікту, а також причини його виникнення і наслідки. Розглянуто регулювання соціальних конфліктів. Обґрунтовано введення надзвичайного стану як механізму державного регулювання соціальних конфліктів.

Ключові слова: конфлікт, соціальний конфлікт, надзвичайна ситуація, надзвичайний стан, регулювання соціальних конфліктів.

The essence of general concept "conflict" is exposed. The understanding of social conflict and also causes of its origin and effects are determined. The adjusting of social conflicts is considered. The state of emergency's introduction as a mechanism of social conflicts' government control is grounded.

Key words: conflict, social conflict, extraordinary situation, state of emergency, adjusting of social conflicts.

Постановка проблеми. Останнім часом соціально-політична ситуація в Україні та й у всьому світі загострюється. За оцінками експертів ООН, на планету насувається глобальна екологічна криза. Загальновідомою є також відчутна бідність більшості країн світу порівняно з країнами так званого "золотого мільярда". Світ стоїть на порозі продовольчої та житлової кризи (кількість голодуючих у світі вже на початку 2010 р. може досягти одного млрд осіб). Якщо екологічні, соціальні, політичні, економічні й культурні системи не будуть гармонізовані, міське населення, чисельність якого зростає, не зможе мирно співіснувати і соціальна нерівність стане головною причиною напруженості та заворушень у величезних за площею та народонаселенням регіонах. Проблеми злиднів та низької якості державного управління стануть благодатним ґрунтом для тероризму, організованої злочинності та пандемій.

Економічна глобалізація та поширення інформаційних технологій, створення віртуальних груп за інтересами, нові форми політики ідентичності, центром якої є релігійні переконання, слабкі уряди, відсталі економіки, релігійний екстремізм, диспропорційне зростання чисельності молоді - ці фактори поєднуюватимуться, створюючи ідеальні негативні умови для внутрішніх конфліктів у різних регіонах [8, с. 5].

Сьогоднішня ситуація в Україні щодо виникнення соціальних конфліктів характеризується як нестабільна. Тенденція зростання їх кількості, важкість ліквідації наслідків та нормалізації обстановки створюють серйозну загрозу безпеці окремої людини, суспільству та навколишньому середовищу, а також стабільності розвитку країни. Це й зумовлює розгляд введення правового режиму надзвичайного стану як механізму державного регулювання соціальних конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить, що над встановленням суті соціальних конфліктів замислювалось багато науковців з різних країн світу та в різні часи. В умовах незалежної України цьому питанню приділяли увагу О.М.Бандурка, В.А.Друзь, Л.М.Герасіна, М.І.Панов, В.Я.Тацій, Ю.М.Тадика та ін.

Проблеми, пов'язані з визначенням надзвичайного стану, порядком його введення, скасування та забезпечення, також не залишались поза увагою дослідників. Окремі проблемні питання державного управління в умовах надзвичайних ситуацій висвітлюються у працях вітчизняних дослідників Н.Р.Нижник, Г.П.Ситника, В.Т.Білоуса, А.Б.Качинського, В.М.Олуйка, А.І.Семенченка, В.О.Чмиги, Н.Г.Клименко та ін.

Водночас введення надзвичайного стану внаслідок виникнення соціальних конфліктів досліджено недостатньо.

Формулювання цілей статті. Мета статті - через розкриття сутності загального поняття "конфлікт" і розуміння соціального конфлікту, на підставі аналізу причин виникнення та наслідків соціальних конфліктів, обґрунтувати введення надзвичайного стану як механізму їх регулювання державою.

Виклад основного матеріалу. Що таке конфлікт взагалі? У Великому тлумачному словнику сучасної української мови знаходимо наступне найзагальніше визначення: "Конфлікт (від лат. *conflictus* - зіткнення, удар; боротьба, бій) - зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів; серйозні розбіжності; гостра суперечка" [3, с. 570].

Проте на базі надзвичайно складного сучасного масиву знань про конфлікт досі не вдалось побудувати повне та загальноприйняте визначення конфлікту.

Поняття "конфлікт" розглядали з різних точок зору:

- спеціалісти-словесники тлумачили його як зіткнення протилежних сторін, думок, сил, серйозні розбіжності, гостру суперечку;
- психологи розцінювали конфлікт як зіткнення протилежних цілей, інтересів, позицій, думок чи поглядів суб'єктів взаємодії;

- політологи вважають, що конфлікт виражає не просте зіткнення, а зіткнення, пов'язане з ускладненнями та боротьбою у владних відносинах;
- соціологи характеризували конфлікт як вищу стадію розвитку суперечностей у системі відносин людей, соціальних груп, соціальних інститутів, суспільства в цілому [9].

Розглянувши різні визначення, подані у навчальних посібниках з психології, менеджменту, філософії та інших, Т.Дугкевич дала синтезоване визначення: конфлікт - це різні види протидій, протиборства осіб і груп з приводу неузгоджених істотно значущих для них цілей, інтересів, цінностей, установок, а також усвідомлена практична діяльність щодо подолання цих суперечностей [6, с. 11].

Сучасна теорія конфлікту поєднує дві принципово відмінні точки зору щодо його природи: з одного боку, виходить із того, що і людині, і суспільству властиві як біологічні, психологічні, так і соціальні чинники, які призводять до виникнення багатоманітних та численних конфліктів; з другого боку, визнає тією ж мірою наявність чинників соціально-психологічного порядку, які обумовлюють намагання людей до співпраці.

Питання про природу соціального конфлікту пов'язане з розумінням природи людини, її взаємозв'язку з суспільством і державою. Конфлікт, який виникає у суспільстві та існує між людьми, завжди має суспільний характер, тобто є конфліктом соціальним у широкому розумінні.

Суспільство охоплює різноманітні процеси, стосунки між людьми і складається з певних соціальних інститутів. У суспільстві реалізуються різні види матеріальної та духовної діяльності людей. І головне, суспільство - це реальні люди, які об'єднуються в соціальні групи, нації, взаємодіють і конфліктують між собою, створюють і споживають матеріальні та духовні блага, винаходять нові форми об'єднання та злагоди.

Беручи до уваги два концептуальних підходи до розуміння конфлікту (через категорії "протиріччя" і "взаємодія"), оскільки вони відображають саме дві найважливіші смислові грані явища "конфлікт", найбільш прийнятним є таке визначення: "Соціальний конфлікт - тип соціальних взаємодій, що характеризуються протидією соціальних суб'єктів, обумовлений протиріччям їх потреб, інтересів, цілей, а також соціальних статусів, ролей та функцій" [7, с. 61].

Конфлікт як соціальне явище є породженням певних соціально-психологічних чинників, втілених в інтересах конкретних соціальних суб'єктів - учасників конфліктної ситуації. Він є сукупністю об'єктивних і суб'єктивних передумов, наслідком взаємодії різноспрямованих прагнень, що постають у найрізноманітніших комбінаціях. До найголовніших причин соціального конфлікту належать такі:

1. Протилежні орієнтації сторін - суб'єктів взаємодії. Нерідко інтереси стосуються однієї і тієї самої мети, яку неможливо реалізувати без посягання на інтереси інших суб'єктів соціуму, що, безумовно, породжує конфліктні ситуації.

2. Різностямованість ідеологічних засад. Виникнувши на основі різних поглядів, конфлікти часто переростають у безкомпромісну боротьбу за певне спрямування політичного, соціально-економічного розвитку держави, стосуючись релігійних, соціокультурних питань, власності тощо.

3. Різновекторність соціально-економічних орієнтацій, які передусім пов'язані із соціально-економічною нерівністю, нерівноправним розподілом матеріальних і духовних благ. Нерідко вони проявляються на етапі трансформації суспільно-економічних систем, що зумовлено певними змінами у сфері власності й привласнення, які, у свою чергу, породжують відповідні стратифікаційні зміни.

4. Суперечності між елементами соціальної структури, що зумовлено неузгодженістю цілей та завдань різних рівнів організації суспільства (центр - периферія).

5. Соціально-психологічні та морально-етичні причини, які постають у формі незадоволення окремих індивідів їх статусом у певному середовищі, що породжує різноманітні спроби змінити його [5].

Об'єктивно існуюча протилежність між цілями, інтересами, цінностями й потребами певного соціального об'єкта й можливостями, що їх наявні соціальні інститути надають для реалізації цих цілей, потреб тощо в суспільній практиці, є змістом соціальної проблеми, яка породжує напруженість. Соціальна напруженість у суспільстві виникає через незадовільні умови життя, праці, незадовільний матеріальний та культурний стан, зіткнення інтересів релігійного, ідеологічного характеру, недосконалу систему розподілу матеріальних благ, низький рівень освіти. Збільшення потенціалу соціальної напруженості спричиняє накопичення незадоволення, підвищення рівня агресивності, зростання психологічної стомленості та роздратованості в суспільстві, що за певних умов може призвести до виникнення соціального конфлікту.

Соціальні конфлікти супроводжують всю історію людства. Війни й революції, демонстрації і страйки, мітинги та політична боротьба в парламенті - ось далеко не повний перелік форм, в яких можуть протікати конфлікти. Одні з них призводили до загибелі імперій, до втрати державної незалежності, інші сприяли прогресивному розвитку суспільства, робили його ще більш демократичним і справедливим. Сучасне демократичне суспільство передбачає можливість появи великої кількості конфліктів і розвивається через їх розв'язання.

Отже, наслідки соціальних конфліктів суперечливі: з одного боку, вони руйнують соціальні структури, призводять до значних необґрунтованих витрат ресурсів, а з другого - є механізмом, який сприяє розв'язанню багатьох проблем, згуртовує суспільство і служить одним із способів досягнення соціальної справедливості. Незважаючи на це будь-який соціальний конфлікт криє в собі загрозу стабільності соціальної системи, нормальному функціонуванню суспільства, певним цінностям, інтересам суспільства, со-

ціальних спільнот, груп, індивідів, що породжує намагання відстояти, захистити їх різними, інколи й некоректними методами, а це спричиняє новий виток розвитку конфлікту в конкретний період часу, тобто конфліктної ситуації.

Виникнення будь-якої надзвичайної ситуації, а тим більше соціально-політичного характеру, тією чи іншою мірою, впливає на безпеку людини, суспільства, держави. Вони загрожують життю та здоров'ю людей, створюють умови для знищення значних матеріальних та духовних цінностей, можуть призвести до дестабілізації та руйнування соціальної системи, вимагають невідкладного вжиття неординарних заходів, насамперед правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних та ін.

З метою усунення загрози та якнайшвидшої ліквідації особливо тяжких надзвичайних ситуацій, нормалізації обстановки, відновлення правопорядку під час спроб захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства для відновлення конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, створення умов для нормального функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, інших інститутів громадянського суспільства в Україні чи в окремих її місцевостях може тимчасово вводитися надзвичайний стан [1]. Серед умов введення надзвичайного стану більшість становлять надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру, які можна розглядати як конфлікти суспільної сфери, тобто соціальні конфлікти. Перелік основних надзвичайних ситуацій соціально-політичного характеру подано в Державному класифікаторі [2].

Подібну мету переслідує і регулювання соціальних конфліктів - одна зі стадій управління соціальними конфліктами, серед інших: прогнозування, попередження (профілактика) або стимулювання (ініціювання певних конфліктних ситуацій в інтересах суспільства в цілому чи окремих його суб'єктів), розв'язання або придушення.

Реальність регулювання соціальних конфліктів виходить із можливостей впливу на причини конфліктної ситуації, здатності спрямовувати перебіг конфліктних подій, передбачити їх результати і закінчення, а також запобігати негативним наслідкам.

Під регулюванням конфлікту слід розуміти усвідомлені дії керуючого суб'єкта з метою пом'якшення, послаблення боротьби чи переведення загострених відносин в інше річище або на інший рівень відносин. Отже, проблема регулювання конфлікту - це проблема обмеження його негативного впливу на суспільні відносини та перетворення на суспільно припустимі форми розвитку і розв'язання [4, с. 120-121].

Конфлікт, який регулюється, є контрольованим конфліктом, а відтак, передбачуваним, що надає процесу регулювання форми, здатні забезпечити мінімізацію неминучих економічних, соціальних, політичних і моральних втрат, оптимізацію певних сфер суспільного життя.

Реалізація будь-якої діяльності здійснюється за допомогою певних механізмів. Під механізмом управління, як правило, розуміють сукупність засобів реалізації цілей, перетворення планів у дії, визначення порядку діяльності, а також способів і методів управління, що поєднують прямий і зворотний зв'язок та визначають можливість цілеспрямованого руху, функціонування і розвитку керованої системи. Реальний механізм управління завжди конкретний, здійснюється з використанням наявних ресурсів і може бути відображений такою ланцюговою схемою:

цілі \Rightarrow рішення \Rightarrow дії \Rightarrow результати.

Таким чином, механізм державного регулювання соціальних конфліктів можна визначити як практичні заходи, засоби, важелі, стимули, а також дії, взаємопов'язані у просторі та часі, за допомогою яких органи державної влади впливають на перебіг соціальних конфліктів і на їх учасників з метою запобігання або мінімізації негативних наслідків під час подолання соціальних конфліктів.

Одним із механізмів державного регулювання соціальних конфліктів пропонується вважати введення правового режиму надзвичайного стану, який передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до Закону [1] повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

Проте не кожна надзвичайна ситуація вимагає введення надзвичайного стану. Надзвичайний стан оголошується державою у відповідь на виникнення надзвичайних ситуацій, у тому числі і соціально-політичного характеру, які створюють загрозу існуванню країни. При цьому держава виступає інститутом, який має можливість застосування примусових заходів, спеціальних засобів та інших важелів щодо правопорушників організованого життя суспільства; внесення певних змін у повсякденне життя населення з урахуванням умов і динаміки конфліктної ситуації.

Надзвичайний стан заснований на діалектиці між двома, так би мовити, прямо протилежними елементами: законом і беззаконням, юридичним правом і чистим насильством, правопорядком і життям. Доти, поки ці елементи залишаються відокремленими один від одного, їх діалектичний зв'язок працює, але коли вони мають тенденцію до взаємного переходу та синтезу в унікальній владі, коли надзвичайний стан стає правилом, політична система трансформується в апарат смерті [10, с. 2-13].

Будь-яка надзвичайна ситуація, й особливо соціальний конфлікт, підсилюють необхідність у чіткій, точно визначеній поведінці, що спрямована на подолання та ліквідацію їх негативних наслідків. Ось чому конституція й законодавство будь-якої держави, зазвичай, визначають обставини, які можуть спричинити введення надзвичайного стану, і відповідні процедури щодо його впровадження, враховуючи рамки повноважень, які матимуть державні органи та які можуть призвести до обмеження деяких громадянських прав. Саме тому застосування механізмів державного регулювання соціальних конфліктів, серед яких і введення правового режиму надзвичайного стану, має бути чітко регламентовано.

Висновки. Соціальних конфліктів неможливо об'єктивно уникнути в будь-якій соціальній структурі; вони є необхідною умовою суспільного розвитку. Процес функціонування спільноти складається із конфліктів та консенсусів, протиріч та згоди. Структура суспільства з її жорсткою диференціацією соціальних верств, груп та окремих індивідів становить невичерпне джерело конфліктів. І чим складніша соціальна структура, чим більше розмежований соціум, чим більше в ньому свободи, плюралізму, тим більше інтересів, цілей, що не збігаються, а іноді і взаємозаперечують одне одного і, відповідно, більше джерел потенційних конфліктів.

Багатоплановість соціальних процесів, які відбуваються в Україні, глибина і масштаби соціальних проблем, наслідком яких є деформації та руйнування суспільного життя, соціальної бази політичної стабільності в державі, вимагають більшого урахування в її внутрішній політиці соціального чинника національної безпеки, що потребує створення ефективних механізмів регулювання соціальних конфліктів, адекватного реагування при введенні надзвичайного стану через виникнення надзвичайних ситуацій соціально-політичного характеру.

Введення правового режиму надзвичайного стану як механізму регулювання соціальних конфліктів неодмінно веде до обмеження економічної, цивільної та політичної діяльності, а також деяких свобод громадян з метою подолання екстраординарних обставин, що призвели до небезпечної ситуації. У цьому зв'язку певні обмеження можуть бути повністю виправданими.

На особливу увагу в подальшому заслуговують дослідження підстав та порядку введення надзвичайного стану внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій соціально-політичного характеру, зокрема соціальної напруженості, яка за певних умов може розглядатися як критерій для прийняття рішення про введення правового режиму надзвичайного стану.

Список використаних джерел

1. Закон України про правовий режим надзвичайного стану // Відом. Верховної Ради України. - 2000. - № 23. - Ст. 176. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1550-14>. - Назва з екрана.

2. Державний класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019-2001. - [Чинний від 2002-03-01]. - Режим доступу : http://lsvr.leonorm.com.ua/p/NL_DOC/UA/200109/Nakaz_552.htm. - Назва з екрана.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / голов. ред. В. Т. Бусел. - 2-ге вид. ВТС СУМ. - Ірпінь : ВТФ "Перун", 2007. - 1736 с.

4. Герасіна Л. М. Конфліктологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. юрид. спец. / Л. М. Герасіна ; за ред. Л. М. Герасіної, М. І. Панова. - Х. : Право, 2002. - 256 с.

5. Соціологія : підруч. / В. Г. Городяненко, О. В. Гілюн, А. В. Демічева та ін. - К. : Академія, 2003. - 559 с. - Режим доступу : http://ebk.net.ua/Book/sociology/gorodnyanenko_sotsiologiya/part3/3703.htm. - Назва з екрана.

6. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління : навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. - К. : Центр навч. л-ри, 2005. - 456 с.

7. Социальные технологии : словарь / под ред. В. Н. Иванова. - М. : Белгород, 1995. - 301 с.

8. Ситник Г. П. Захист національних інтересів - пріоритет профі / Г. П. Ситник // Нар. армія. - 2009. - № 51. - С. 5.

9. Політологія : курс лекцій : навч. посіб. - Тернопіль : Магнолія плюс, 2004. - 236 с. - Лекція 13. - Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-914.html>. - Назва з екрана.

10. Agamben G. State of Exception / Giorgio Agamben ; translated by Kevin Attell. - Chicago : University of Chicago Press, 2005. - 104 p.

Анатолій Слюсар,
*аспірант кафедри економічної теорії
та історії економіки НАДУ,
заступник голови ДПА в Черкаській області*

Принципи та функції спеціальних режимів оподаткування в системі державного регулювання економіки

У статті визначено, що спеціальні податкові режими як складова системи оподаткування мають відповідати її основоположним принципам, зокрема справедливості, рівномірності, загальності, ефективності оподаткування, а також виконувати її функції: фискальну та регулюючу. Головне призначення спеціальних податкових режимів у системі державного регулювання економіки полягає в створенні для чітко визначеного кола платників податків ефективних умов здійснення господарської діяльності.

Ключові слова: спеціальний податковий режим, принципи оподаткування, функції оподаткування, система оподаткування, державне регулювання економіки.

In the article it is concluded that special tax regimes as part of taxation system must comply with its basic principles notably fairness, equability, uniformity, effectiveness and also perform its functions such as fiscal and regulative. The main purpose of special tax regimes in the system of state regulation of economy is to create for clearly identified tax payers the effective conditions of business activity.

Key words: special tax regime, taxation principles, functions of taxation, system of taxation, state regulation of economy.